il-Ħuttafa

il-magażin ta' Klabb Ħuttaf

BirdLife MALTA

ajkla bajda

Klabb Ħuttaf

numru 88

settembru - ottubru 2008

editorjal

Ħej Ħuttaf!

Naħseb kollha smajtu bil-*global warming* u bil-klima tad-dinja li qed tinbidel minħabba t-tniġġis tal-bniedem. U naħseb kollha tafu kemm hi serja dil-problema. Però hawn nies li għadhom ma fehmux...

Ftit ilu fuq l-internet qrajt fi blog ta' wieħed li jaħseb li hu ġenju. Fost il-ħmerijiet li kiteb, qal kemm jinsab kuntent li t-temp tad-dinja qed jisħon għax b'hekk issa hu jkun jista' jgawdi iktar il-baħar u x-xtut! U biex iktar juri kemm hu bravu żied jgħid, "Kollu tort tan-natura. Imissha tleħħaq mal-iżvilupp tal-bniedem, u mhux toqgħod qisha l-fjakka tħalli l-ispeċi jmutu." Iss mur obsor ħej!

U t-traġedja tafu x'inhi? Li dan l-għaref ma kienx qed jiċċajta!

Ħbieb, meta l-fjuri u l-annimali fin-natura jibdew jonqsu u jispiċċaw, dan huwa sinjal li hemm xi ħaġa ħażina. U xogħolna l-bnedmin hu li nippruvaw naraw x'qed jiġri u nirranġawh, mhux ngħidu kemm hi fjakka n-natura. B'xorti tajba ħafna xjenzati jafuh dan u jagħmlu minn kollox biex jifhmu l-problema.

Jekk ngħollu spallejna u nwaħħlu fin-natura nkunu qisna xi ħadd li jpejjep u t-tabib jgħidlu "Ħabib, qed timrad. Jekk tkompli tpejjep se tmut." U dan flok jaqta' t-tipjip, jgħid: " Kollu tort ta' ġismi, imissu jidra d-duħħan u mhux joqgħod jimrad!"

U issa nawguralkom sena ġdida oħra eċitanti ta' skola, ħbieb, logħob, ferħ u tagħlim! Ċaw ċaw ħbieb...

Victor

Victor Falzon
l-editur

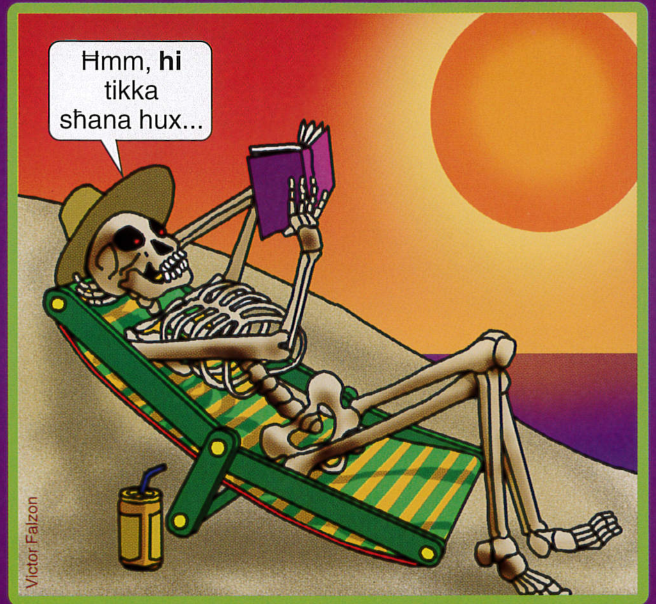

COUNT

2

Daqshekk baqa' xhur biex jispiċċa għal dejjem l-insib ta' l-għasafar minn Malta.
(suppost!)

DOWN

X'hemm mal-faċċata?

L-AJKLA BAJDA (short-toed eagle *Circaetus gallicus*) hija waħda mill-ftit speċi ta' ajkli li jgħaddu minn Malta waqt il-passa. Dar-ritratti ħadu l-ħabib tagħna Michael Sammut ftit ġimgħat ilu waqt li kien berdwoċing ħdejn il-Buskett, u għaddiet waħda minn fuq rasu! Xi ġmiel ta' tajra, u x'ħasra li għad hawn nies li ma jafux igawdu l-għasafar ħajjin u ħielsa.

X'għandna?

Editorjal	2
Aħbarijiet	3
Mid-dinja	4
X'nista' nara tgħid?	5
Il-Ħolm ta' Ġeremija	5
Il-Fraxxnu	6
Friefet	7
Attività	8
Ambjentalist fl-iskola	8
It-Tajga (2)	9
Nilagħbu tikka	10
Gallerija	10
Qatt innutajt?	11
Dinja Waħda	11

Il-kumitat ta' Klabb Ħuttaf

Kathleen Mamo (kap) • Jason Aloisio • Matthew Borg Cardona • Desirée Falzon • Victor Falzon • Angèle Pulis

kuntatt

indirizz
BirdLife Malta
57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex XBX 1120
tel **21347644 / 21347645 / 21347646**
imejl **info@birdlifemalta.org**
imejl tal-magażin **il-huttafa@birdlifemalta.org**
websajt **www.birdlifemalta.org**

Klabb Ħuttaf

Klabb Ħuttaf huwa t-taqsima ta' BirdLife Malta għall-membri ta' taħt it-18-il sena. Għall-membri tal-Klabb nagħmlu ħarġiet fil-kampanja, żjarat f'riservi naturali, mixjiet, ħarġiet bil-lanċa, u nagħmlu wkoll xogħol ambjentali. Kull xaharejn noħorġu dal-magażin *Il-Ħuttafa* li nibagħtuh lill-membri d-dar bil-posta. Bħalissa fil-Klabb qegħdin iktar minn 1000 membru. Sħubija fi Klabb Ħuttaf hija €7 fis-sena.

© Publikazzjoni BirdLife Malta, Ottubru 2008

Disinn u produzzjoni Victor Falzon
Stampat għand Poulton's Print Shop

F'Awwissu li għadda niżlu 53 Fras-servjenti jistrieħu fir-riserva naturali ta' l-Għadira. Raqdu raqda, teftfu xi ħaġa imbagħad taru biex ikomplu l-vjaġġ tagħhom. Ritratt ta' Denis Cachia

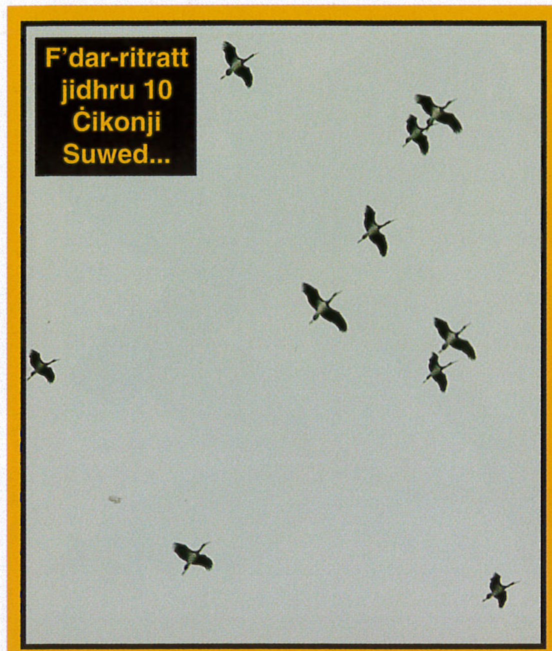

F'dar-ritratt jidhru 10 Ċikonji Suwed...

...u f'dan jidhru tlieta mill-viċin.

Denis Cachia

Ċorma Ċikonji

Fit-23 Settembru 2008, berdwoċers tal-BirdLife li kienu l-Buskett raw spettaklu fuq rashom: qatgħa ta' 11-il **Ċikonja Sewda**! Dan l-għasfur jimpressjonak għax kbir, iswed u abjad, għandu ġwienaħ enormi, u għonqu u saqajh twal. F'Malta huwa rari mhux ħażin. u anke li tara wieħed hija ħaġa speċjali, aħseb u ara 11 f'salt! Imma b'niket ikollna nħabbru li l-għada filgħodu ħafna minn dawn iċ-ċikonji (jekk mhux kollha) sparawlhom u qatluhom kaċċaturi kriminali.

Gżira żgħira f'nofs ta' baħar!

Chris Cachia Zammit

F'Awwissu li għadda żewġ membri berdwoċers Edward Bonavia u Chris Cachia Zammit kienu fuq dgħajsa ftit 'il barra minn Malta. Kienu qed jistudjaw l-għasafar għal proġett tal-BirdLife, u ħin minnhom kienu qed josservaw grupp Kanġi ta' Filfla u Ċirlew Iswed f'wiċċ l-ilma. Dak il-ħin tfaċċat "gżira" żgħira f'wiċċ il-baħar, u waħda miċ-ċirlew niżlet tistrieħ fuqha. Chris kien pront ħadilha ritratt. Tgħiduli: Iss! Allura!?

ĦARSU SEW lejn ir-ritratt! Dik il-gżira ma kienet gżira xejn, imma dahar ta' fekruna tal-baħar! Mid-dehra dawn l-affarijiet mhux fil-kartuns biss jiġru :-)

Ta' Ċenċ...
Tgħid fl-aħħar salvajnieh?

Joe Sultana

Is-sisien u x-xagħri f'Ta' Ċenċ fl-aħħar saru SAC (Special Area of Conservation) u SPA (Special Protection Area), jiġifieri issa jkun diffiċli ħafna biex isir żvilupp f'dawk l-inħawi. Il-BirdLife ilha 20 sena tiġġieled għall-ħarsien ta' dal-post maġiku. Tgħid fl-aħħar irnexxielna?

Kwart mill-mammiferi tad-dinja fil-periklu

linċa bil-ferħ

Fid-dinja jeżistu 5487 speċi differenti ta' mammiferi li nafu bihom. Hemm minnhom komuni, bħall-ġrieden u l-fniek. Imma hemm oħrajn li tant saru rari li jistgħu jispiċċaw mid-dinja. Minn dawn bħalissa hemm 1141 speċi, jiġifieri 22% (kważi kwart) tal-mammiferi kollha. Għaliex qed jispiċċaw?

L-akbar problema hija li l-bniedem qed jeqirdilhom l-ambjent. Kull ħaġa ħajja trid l-ambjent tagħha biex tgħix. Jekk l-ambjent jispiċċalha, tispiċċa hi wkoll.

Fost il-mammiferi li saru rarissmi hemm l-LINĊA SPANJOLA (Iberian Lynx), tip ta' qattus kbir li fid-dinja baqa' biss xi 100.

Rari ħafna wkoll hija l-MONKA (Monk Seal), foka li tgħix fil-Mediterran. Din għandha elf problema: jaqbduha s-sajjieda, qed jispiċċalha l-ħut, qed jitniġġes il-baħar, u x-xtut fejn ikollha ż-żgħar qed jimtlew turiżmu. Baqa' inqas minn 500.

Mammiferu li qed teqirdu marda misterjuża huwa x-XITAN TAŻMAN (Tasmanian Devil), li nafuh bħala Taż, il-kartun simpatiku! Tgħid se jsir estint?

Rarissma wkoll hija l-GORILLA TAL-MUNTANJI (Mountain Gorilla). Fadal biss xi 700. Ir-raġuni: qtugħ tal-foresti u l-misħuta kaċċa.

frieħ tax-xitan tażman

Għandna nagħmlu sforz kbir biex ma nitilfux iktar mammiferi mid-dinja. Mhux biss għax ħafna minnu tort tagħna, imma anke għax aħna wkoll mammiferi!

Victor Fabri

Ġdid fjamant

Fl-Gabon sabu għasfur ġdid. Tim ta' xjenzati kienu qed jagħmlu studju tal-ħajja f'waħda mill-foresta tal-Gabon, pajjiż fl-Afrika Ċentrali, u sabu għasfur żgħir daqs Bufula Sewda. Għall-ewwel ħasbuh ferħ ta' xi razza li kienu diġà jafu biha, imma ċċekkjawlu d-DNA u indunaw li kien speċi ġdida. Semmewh **Olive-backed Forest Robin** *Stiphrornhis pyrrholaemus*, imma dwar il-ħajja tiegħu għadhom ma jafu xejn.

Insomma, in-natura dejjem b'xi sorpriża, hux!

Kien mitluf...

Fl-1914 f'Sumatra, gżira kbira fl-Indoneżja, kien instab speċi ta' ċerv żgħir li sejħulu **Sumatran Muntjak** *Muntiacus montanus*. Imma wara l-1930 l-annimal ma deherx iktar, u kien ħasbu li nqered.

Imma dan l-aħħar, xjenzati tal-Flora u Fauna International reġgħu sabuha fil-Kerinci-Seblat National Park. Kienet ħajja u maqbuda f'nassa ta' kaċċatur! Ħadulha xi ritratti imbagħad ħelsuha.

Il-Kerinci-Seblat National Park huwa kbir 13,000km², jiġifieri xi 40 darba d-daqs ta' Malta!

X'nista' nara llum?

Jason Aloisio jgħidilna fuq għasfur li nistgħu naraw daż-żmien tas-sena

l-arpa

Osprey
Pandion haliaetus

L-istampa meħuda mill-ktieb *Għasafar Madwarna*, li qiegħed għall-bejgħ €5.

Fabri

Matul Settembru u anke Ottubru jpassi ħafna tajr tal-priża, u l-Arpa hija waħda minnhom. L-Arpa mhix tajra komuni bħall-kuċċard u l-bgħadan. Normalment tibqa' għaddejja bla ma tieqaf tistrieħ għal-lejl, għall-kuntrarju ta' xi tajr tal-priża ieħor. Hija tikkaċċja l-ħut mill-għadajjar u l-baħar billi togħdos għalih. Meta taqbad ħuta żżommha sew b'saqajha u ttir biha lejn l-art biex toqgħod tikolha bil-kwiet.

L-Arpa għandha l-ġwienaħ dojoq u tawwalin. Minn fuq tkun kannella skur u minn taħt bajda.

Bħall-bqija tat-tajr tal-priża, mhix faċli li tagħraf Arpa. Ħafna drabi t-tajr itir fl-għoli u drabi oħra ma tantx jagħtik ċans taraħ. Imma taqtax qalbek, hawn diversi kotba u websajts li jistgħu jgħinuk. U wara kollox, jekk fil-bidu tal-berdwoċinig tieħu żball jew ma tagħrafx kollox, mhix ser taqa' d-dinja, għax kulħadd jgħaddi minn dil-fażi. Anke berwoċers mustaċċuni!

Din l-arpa kienet niżlet tistrieħ fir-riserva tal-Għadira. F'Malta mhux soltu jieqfu l-arpi, għalhekk din kienet ħaġa rari.

Denis Cachia

Il-ħolm ta' Ġeremija l-Ġurat

Qed noħlom li xi darba tneħħu ħafna mill-arbli tad-dawl li mlejtu t-toroq fil-kampanja bihom, u flokhom tużaw dik l-invenzjoni sabiħa: il-*cats-eyes*. *Cats-eyes* huma biċċiet żgħar ta' materjal ileqq li jitwaħħlu f'nofs u f'ġenb it-triq. Dawn jirriflettu d-dawl tal-karozzi u s-sewwieq jara xorta fejn hi t-triq anke jekk ma jkunx hemm lampa waħda.

Immaġinaw kemm enerġija u tniġġis tiffrankaw, kemm arbli, wajers, trinek, kejbils u lampi tiffrankaw. U kemm miljuni ta' ewro!

Għaliex għadkom daqshekk iffissati bl-arbli? Ma tgħidx li jsebbħu l-ambjent, għax mingħajrhom il-veduta tal-kampanja tkun ħafna isbaħ.

Insomma, ha nkompli noħlom...

Il-*cats-eyes* jixegħlu t-triq bla ħela ta' dawl.

rekord assolut

Fit-18 ta' Settembru 2008 fir-riserva tal-Għadira niżel Fjamingu... u sa xahar wara għadu hemm!! jippassiġġa fl-ilma, jiekol, jorqod u kultant itir biex juri l-ġmiel ta' ġwienaħ roża u suwed. Darba mar dawra sa Selmun, laqqat tir ta' senter, u ġie lura bid-demm ma' wiċċu u ma' sidru! Issa donnu għaddielu, imma min jaf? Sa ma ħadna *Il-Ħuttafa* l-istamperija, dan l-għasfur tal-ġenn għadu hemm isaħħar lit-tfal tal-iskola li jiġu jżuruh. Qatt s'issa Fjamingu ma dam Malta daqshekk.

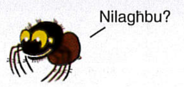

il-Fraxxnu

NARROW-LEAVED ASH
Fraxinus angustifolia

Il-Fraxxnu qiegħed fl-istess familja taż-Żebbuġa u tal-Fillierja, jiġifieri fil-familja Oleaceae.

Il-Fraxxnu jikber f'imsaġar ħorfin[1] f'widien umdi, l-aktar ma' xtut ix-xmajjar tal-Ewropa Ċentrali u t'Isfel. Għalkemm iħobb l-umdu, il-Fraxxnu m'għandux bżonn nixxiegħa permanenti u x-xemx iħobbha.

F'Malta l-Fraxxnu huwa rari immens. Sa xi snin ilu kont issibu biss fil-Buskett u f'Wied il-Lunzjata f'Għawdex. Il-Fraxxnu tal-Buskett huma kbar ħafna u għandhom mijiet tas-snin, tant li huma mħarsin mil-liġi tal-antikitajiet. B'xorti tajba dan l-aħħar snin kien hemm min kabbar Fraxxnu f'inħawi oħrajn, u llum issibu jikber ukoll f'postijiet bħal Wied Għollieqa u L-Għammieri.

Anke f'Foresta 2000 ħawwilna xi siġar tal-Fraxxnu.

Il-Fraxxnu għandu mod interessanti kif isâġar[2]. Iż-żerriegħa jagħmilha f'qatgħet li jkunu lesti għat-tifrix fil-bidu tal-ħarifa. Dawn ikollhom forma ta' skrun ta' ħelikopter li bih "itiru" u b'hekk jinfirxu aħjar. Biex iż-żerriegħa tikber sew u tinbet għandha bżonn xitwa kiesħa, fejn it-temperatura trid taqa' taħt jew qrib ħafna ż-żero għal xi żmien. Fil-fatt biex tkabbar minnha, iż-żerriegħa qabel tiżragħha trid tqegħidha fil-friġġ għal xi żmien biex tagħtiha l-kesħa tax-'xitwa'. Meta tinżera' tinbet fi ftit ġimgħat. Wara li tinbet trid post xemxi u tisqija regolari, inkella tinxef u tmut.

Dis-siġra kbira tal-Fraxxnu qiegħda bla weraq. Dak il-weraq madwar iz-zokk huwa ta' Liedna li xxebilket magħha!

Il-Fraxxnu jikber malajr speċjalment jekk fis-sajf jibqa' jsib x'jixrob. Il-werqa tiegħu tikber sa xi 15ċm u tkun magħmula minn numru ta' wrejqiet. Fil-ħarifa l-Fraxxnu jwaqqa' l-weraq.

Il-Fraxxnu jrabbi zokk oħxon li maż-żmien jitfellel ħafna

Minħabba li ż-żerriegħa tal-Fraxxnu trid il-kesħa, jekk ix-xtiewi tagħna ma jkunux kesħin biżżejjed, iż-żerriegħa ma tinbitx fis-selvaġġ, u b'hekk ma jikbrux siġar żgħażagħ biex jieħdu post is-siġar ix-xjuħ. Għalhekk jekk il-klima dinjija tkompli tisħon hemm ċans kbir li dis-siġra sabiħa tispiċċa għal kollox mill-Gżejjer Maltin.

il-masġar **Charles F. Grech**

Il-weraq tal-Fraxxnu jkun magħmul minn numru ta' wrejqiet

Qatgħa żerriegħa niexfa u lesta biex ittir mar-riħ

[1]**masġar ħorfi** - bosk b'siġar li fix-xitwa jwaqqgħu l-weraq.
[2]**isâġar** - jiżdied u jinfirex.

Dawn ir-ritratt ħadhom kollha seħibna Alex Casha, espert tal-pjanti.

farfett tal-bużbież

kannella tax-xemx

farfett tal-kromb

Friefet

Victor Falzon

Fir-rebbiegħa naraw ħafna friefet, imma fil-ħarifa wkoll naraw skoss.

F'Malta għandna ħafna xhur ta' temp bnazzi u bla kesħa, u ħafna friefet dat-temp isibuh perfett biex ibidu iktar minn darba fis-sena, l-iktar fir-rebbiegħa u fil-ħarifa. Għalhekk fis-sena jiġu żewġ staġuni li fihom ingawdu dawn il-faqgħa ta' insetti.

F'Marzu, April u Mejju l-iktar li jkollna fjuri fil-kampanja u għalhekk il-friefet l-aktar li jixxalaw f'dak iż-żmien. Kif tafu, l-ikel tal-friefet kollu jiġi mill-fjuri, u x-xagħat (id-dudu) tal-friefet jiekol il-weraq tal-pjanti.

Fl-eqqel tas-sajf Malti jonqsu l-friefet. Għaliex? Ħeqq, għax fin-nixfa tas-sajf ma tantx jibqa' ħdura u fjuri fil-kampanja.

Imbagħad fil-ħarifa terġa' tibda x-xita, il-pjanti jibdew jikbru, xi fjuri jiftħu u għalhekk jerġa' jkun żmien tajjeb għall-friefet. Fil-fatt minn Settembru sa Novembru naraw numru sabiħ ta' friefet jitbellhu fuq ix-xorbett u fjuri oħrajn tal-ħarifa.

Araw liema minn dawn taraw dil-ħarifa...

kannella tad-dell

farfett tal-anġlu

farfett tax-xewk

farfett tas-silla

farfett tal-ħurrieq

Aħna sejrin sa L-iMġiebaħ Ġejjin?

Victor Falzon

L-iMġiebaħ qiegħed fin-naħa ta' fuq ta' Malta, fl-inħawi ta' Selmun. Huwa post li għadu miftuħ u bla bini. Fih wied sabiħ u aħdar, ħafna minnu għelieqi żgħar imtarrġin, maħdumin u mdawrin b'ħitan tas-sejjiegħ jew qannić. Imma hemm ukoll xagħri, rdumijiet u sisien, irqajja' ta' makkja, wied bil-qasab, żrieżaq tat-tafal u anke roqgħa sabiħa ta' ballut. Il-wied jibqa' nieżel sa bajja ħelwa u kwieta b'ramla li għadha ma mtlietx gabbani, lukandi u storbju. Jalla l-iMġiebaħ jibqa' hekk, fejn isaltan il-ħoss tar-riħ fil-qasab u leħen il-merill.

Qannić x'jaħbat?

Qannić ikun bħal ċint magħmul mill-qasab biex jilqa' kontra r-riħ.

data **il-Ħadd 9 Novembru 2008**
niltaqgħu ħdejn **Torri Selmun**
ħin **8.45 am**
inlestu xi **nofsinhar**
merħba **membri*** u **l-familja**
ġibu **tromba u gajd** (jekk għandkom)
xi ħaġa tal-**ikel, nowtbuk** u **lapes**

*Membri taħt it-8 snin irid jiġi magħhom adult.

buċaqq tax-xitwa

Denis Cachia

merlin library

the name in publishing and bookselling since 1964

An unbelievable range of books to suit all tastes at the best prices

www.merlinlibrary.com
mail@merlinlibrary.com

merlin library
Mountbatten Str. Blata l-Bajda HMR 1575

T: 21 234438
21 221205
F: 21 221135

Kif iġib ruħu Ambjentalist fl-iskola

Ħu *Il-Ħuttafa* miegħek l-iskola u ħajjar lil sħabek jidħlu membri fi Klabb Ħuttaf. Iktar ma jkollna membri fil-BirdLife, iktar ikun hawn ambjentalisti u naturalisti.

Taħlix karti. Użahom miż-żewġ naħat, u meta tarmihom ifridhom minn skart ieħor, ħalli jsiru karta riċiklata. Inqas ma naħlu karti, iktar insalvaw siġar.Karta riċiklata tuża inqas ilma, tniġġis u enerġija biex issir milli karta ġdida.

Jekk tmur skola primarja, ħajjar l-għalliem/a biex tieħdu sehem f'Dinja Waħda. F'Dinja Waħda titgħallmu dwar in-natura, tgħinu l-ambjent, tieħdu gost, u ttellgħu punti għall-iskola.

Uża pitazzi tal-BirdLife! B'hekk tagħmel riklam għall-BirdLife, u għandek għasfur x'tagħti l-kulur!

Itlob biex inti tkun in charge li titfi d-dwal, kompjuters, moniters, printers, ħiters, fannijiet eċċ tal-klassi meta tlestu minnhom. Inqas ma naħlu enerġija, inqas inniġġsu l-arja.

Iksi l-kotba bil-karti jew b'xi biċċiet minn poster ikkulurit, flok plastik. Biex jagħmlu l-plastik jużaw ħafna iktar enerġija u kimiċi milli biex jagħmlu l-karti.

Il-Great Grey Owl hija żgur waħda mill-iktar kokk impressjonanti tad-dinja

Elisabeth Conrad

it-tajga 2

Kulħadd liebes!

Ħafna mis-siġar tat-tajga huma dejjem-ħadrana (*evergreen*), jiġifieri ma jwaqqgħux weraq fix-xitwa. Fost dawn hemm diversi **żnuber** (pines) u **abeti** (fir). Meta twaqqa' l-weraq, siġra tkun trid ħafna enerġija biex ittella' weraq ġdid. Din l-enerġija tiġi l-iktar mix-xemx u l-ħamrija, imma fit-tajga x-xemx ftit issaħħan u l-ħamrija ma tantx fiha nutrijenti. Għalhekk siġar dejjem-ħadrana jkampaw aħjar. Minkejja dan, fit-tajga xorta ssib xi siġar li huma ħorfin, per eżempju l-**Lerċi** (European Larch).

Minkejja l-ambjent kiefer tat-tajga hemm ukoll ħafna annimali tipiċi ta' dan l-ambjent, per eżempju l-**elk**, il-**Lupu,** diversi speċi ta' **orsijiet**, **links**, **ballottri**, gerriema bħal **skwirils** u **kasturi** (beaver), u għasafar bħal **ajkli**, **kuċċard**, **kokk**, **wiżż** u **mlievez**.

Kulħadd b'xi trikk!

Biex jadattaw għal dan l-ambjent, l-annimali jużaw strateġiji differenti. Hemm minnhom li jieklu ħafna fis-sajf biex irabbu x-xaħam, u fix-xitwa jorqdu raqda twila jgħidulha *hibernation*. Din mhix raqda bħal tagħna, għax waqt *hibernation* ġisem l-annimal jaħdem bil-mod ħafna biex l-enerġija sservih xitwa sħiħa. Għalhekk, meta l-annimal iqum fir-rebbiegħa, ikun irqiq ħafna imma xorta b'saħħtu. L-**ors griżli** huwa annimal li jagħmel *hibernation*.

Annimali oħrajn flok jagħmlu *hibernation* jibdlu d-dieta mis-sajf għax-xitwa, biex jieklu kwalunkwe ikel li jipprovdi l-ambjent xitwi. L-**elk** (jew **moose** bl-Amerikan) fis-sajf jiekol weraq, imma fix-xitwa jdur għall-ħaxix.

Xi annimali jadattaw billi jbiddlu l-ħwejjeġ! Il-kisja tal-pil fix-xitwa tiħxien ħalli jilqgħu kontra l-bard. Il-kowt tax-xitwa spiss ikun ukoll abjad, biex iservi ta' kamuflax fuq il-borra. L-**erminja** - tip ta' ballottra - tagħmel hekk.

U ħafna u ħafna triks oħrajn. Per eżempju annimali kbar bħall-**karibu** (tip ta' ċerva kbira) li ma jistgħux jiġru fuq il-borra peress li saqajhom irqaq, jimxu wara xulxin fil-mogħdija li jkun witta l-annimal ta' quddiem nett - b'hekk sħabu ta' warajh jgħaddu b'inqas sforz. Mill-banda l-oħra s-**snowshoe hare**, tip ta' fenek kbir, m'għandux dil-problema għax saqajh wesgħin u sufin u b'hekk la jinżel fil-borra u lanqas jiksaħ! Xi annimali żgħar iħaffru passaġġi taħt il-borra, fejn it-temperatura tkun sħuna biżżejjed biex dawn l-annimali ma jiffriżawx.

Imbagħad hemm l-għasafar, li fil-ħarifa jaħarbu mit-tajga billi jpassu lejn bnadi iktar sħan. Żewġ għasafar li jagħmlu dan u li fil-passa waslu anke sa Malta huma l-**malvizz tas-Siberja** (Siberian Thrush) u l-**malvizz nordiku** (Eyebrowed Thrush).

Kulħadd għall-pranzu!

Imma kif tiġi r-rebbiegħa, t-tajga tinbidel kompletament. Mhux biss iqumu l-annimali mir-raqda tax-xitwa, imma kif tisħon it-temperatura jfaqqsu miljuni ta' insetti, speċjalment nemus. Ma' dawn l-insetti, malajr jerġgħu jitfaċċaw l-għasafar, biex jgħaddu s-sajf f'dawn il-foresti.

It-tajga hija ambjent tassew interessanti, imma wkoll mhedded. Għandha lista twila ta' problemi: il qtugħ ta' foresti għall-kummerċ (injam u karti), it-tħaffir għaż-żejt u riżorsi oħrajn, in-nirien li jqabbad il-bniedem, il-kaċċa, l-insib, it-tniġġis tax-xmajjar u l-għadajjar eċċ. U din ħasra kbira għax it-tajga għandha valur kbir għan-natura u għall-umanità.

L-ABETI jżommu l-weraq is-sena kollha.

L-ELK ibiddel id-dieta minn staġun għall-ieħor.

nilagħbu tikka

ma' Janet u Amy Gerardi

Għin lix-xagħat fi triqtu biex isir farfett!

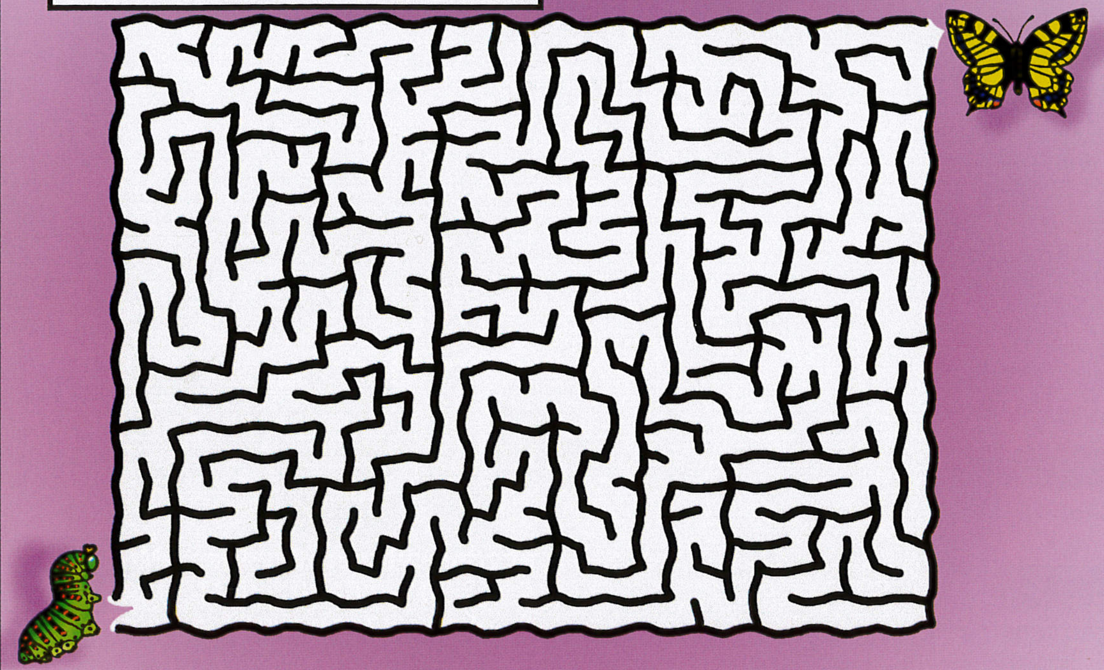

Victor Falzon

Bħalissa żmien ix-xgħat (dud) tal-**baħrija tat-tengħud**. Mela jekk tkunu fil-kampanja u ssibu pjanta tat-tengħud, fittxu sew forsi taraw dal-ġmiel ta' annimal.

gallerija

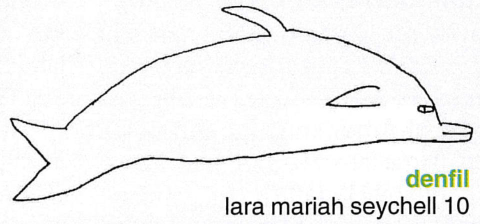

denfil
lara mariah seychell 10

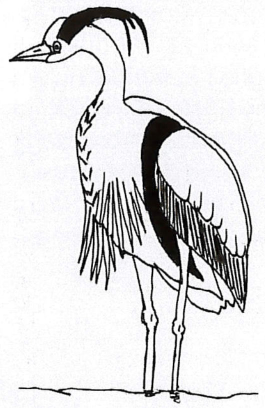

russett griż
kevin farrugia 10

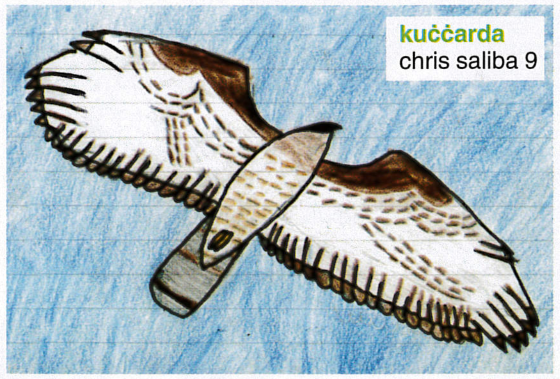

kuċċarda
chris saliba 9

mazzarell aħmar abigail magro 9

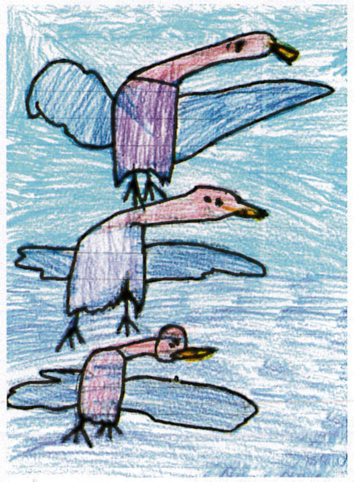

ċief
thomas camenzuli 6

grawwa
alana attard 11

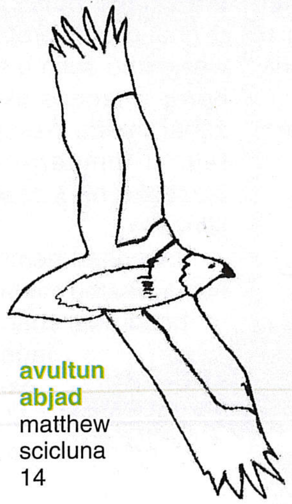

avultun abjad
matthew scicluna 14

fjurdulis selvaġġ
ludwig camilleri 11

Qatt innutajt?

Likena fuq zokk ta' siġra

Desirée Falzon

Likena fuq blata

Desirée Falzon

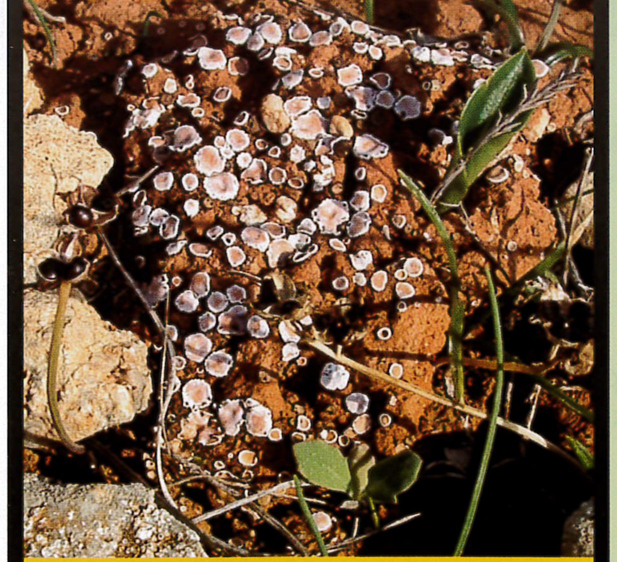

Likena fuq il-ħamrija

Desirée Falzon

Qatt innutajt bħal tbajja' u dwawar tondi fuq il-blat? Ħafna drabi jkunu oranġjo jew sofor, imma hemm ukoll suwed, griżi, ħodor ċari, bojod u anke roża. Tarahom ukoll fuq ċnut qodma, anke fuq bjut ta' djar antiki. Kont taf li dawk it-tbajja' huma affarijiet ħajjin?

Mela xhiex! Dawk huma likeni. Mhux talli ħajjin, imma hemm minnhom jgħixu mijiet ta' snin. Il-likeni ilhom jeżistu mijiet ta' miljuni ta' snin, ħafna qabel id-dinożawri.

Allura x'inhuma eżattament? Meta studjawhom taħt il-mikroskopju, ix-xjenzati indunaw li l-likeni huma fil-fatt żewġ ħlejjaq jgħixu flimkien: alga u fungu. L-alga hija pjanta u għalhekk kapaċi tagħmel l-ikel mid-dawl tax-xemx, dak li ngħidulu fotosintesi. Il-fungu ma jagħmilx fotosintesi imma kapaċi jikber fuq l-art, ħaġa li l-alga ma tafx tagħmilha. B'din il-ħbiberija bejn alga u fungu, il-likena tgawdi doppju għax bis-saħħa tal-fungu tikber f'ħafna ambjenti (fuq ir-ramel, fuq il-blat, fuq il-ħamrija, fuq is-siġar, anke fuq is-silġ) u bis-saħħa ta' l-alga tagħmel l-ikel mid-dawl tax-xemx.

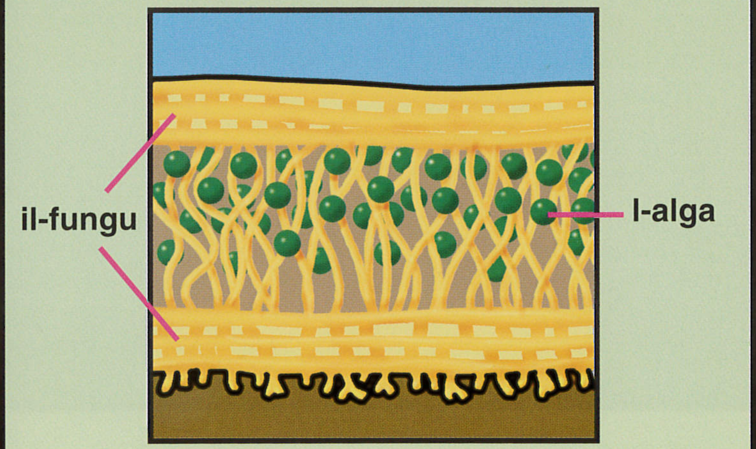

Kif jgħixu l-likeni? Meta tkun se tikber, likena toħroġ kimika li tħoll ftit mill-blat li tkun fuqu biex b'hekk teħel mal-ġebla. Imbagħad tibda tikber bil-mod ħafna - millimetri fis-sena. Minħabba li tgħix fin-nixfa ta' fuq il-blat, likena jkollha qoxra li ma tħallix l-ilma ta' ġo fiha jaħrab. Fl-istess ħin dil-qoxra tixrob minerali mix-xita jew mill-umdità tal-arja u b'hekk tpatti għal-fatt li m'għandhiex għeruq minn fejn tieħu s-sustanzi.

Għalhekk meta tgħaddi fuq ix-xagħri qalb il-blat, fittex dawk it-tbajja' - u kun af li qed tħares lejn waħda mill-iktar ħlejjaq li għamlu suċċess fl-istorja tal-evoluzzjoni!

Desirée Falzon

dinja waħda

Bdiet l-iskola, u jekk inti fi skola primarja stenna li ħa terġa' tisma' b'Dinja Waħda! Qis li ġġennen lill-għalliem/a tiegħek biex l-iskola tiegħek tieħu sehem dis-sena bħalma ħadu sehem 76 skola s-sena l-oħra.

BirdLife MALTA

BOV Bank of Valletta

Impenn lejn is-Suċċess tiegħek

ġejjieni aħjar ibbażat fuq sisien sodi

L-għan tagħna, fil-**Bank of Valletta**, hu li ngħinuk tiżviluppa u tilħaq il-potenzjal kollu tiegħek. Dan nagħmluh billi nieħdu interess personali fil-klijenti tagħna.

Nifhmu l-importanza ta' servizz ġenwin mibni madwar il-ħtiġijiet personali tiegħek.

Noffrulek soluzzjonijiet personalizzati u ta' valur għalik, għax is-suċċess tiegħek hu importanti għalina.

BOV
Bank of Valletta

www.bov.com customercare@bov.com 2131 2020

Impenn lejn is-Suċċess tiegħek

BOV 15259

Maħruġ mill Bank of Valletta p.l.c., 58 Triq Żakkarija, Valletta VLT 1130 Malta